

Felvidéki Judit

Ne süsd le a szemedet, Életke!

Egy dokumentumfilm születése

„Életke púposnak született. Nem is egy púppal, kettővel jött a világra, gyöngye kis testét elől-hátul elcsúfította ez a fölösleges és szörnyű ajándék.

– Ne süsd le a szemedet, Életke! Nézz bátran az emberek szemébe. Nem vétettél senkinek, nincs szégyellnivalód. Mosolyognod is kell. Ezt is meg kell tanulnod. Ha valaki rádmosolyog, légy hálás, mosolyogj te is. Nevetni a gonosz is tud, de a mosoly isteni ajándék, mosolyogni a jó ember tud csak. Hadd tudják a mosolygó emberek, hogy te is jó vagy. Nézd, Életke! A Jóisten a maga képére teremtette az embert. És lám, az emberek mégsem egyformák. Az egyik kövér, a másik sovány, az egyik alacsony, a másik magas, az egyik csúnya, a másik szép, ennek van valami testi hibája, amannak nincs. De mégis Isten gyermeke valamennyi, ő egyformának látja valamennyit, mert mindegyikben magát látja csak. Mintha tükörbe nézne. A tükör is ahány, annyi féle, az egyik négyyszögletes, a másik kerek, egyiknek pompázó aranykerete van, egyszerű fakeretben szerénykedik a másik, nem az a fontos, hanem az a csillogó, sima, tiszta üveglap, amely hűségeesen mondja az igazat annak, aki belenéz. Igaznak kell lenni, Életke és jónak, ezt keresi az Isten is bennünk, mert ez van őbenne is. Ha ezt megtalálja benned, mindenkinél szebb és kedvesebb vagy neki.”

(Részlet Heltai Jenő Életke című regényéből)

Mint váratlan ajánlatot, 2003 kora tavaszán kaptam a felkérést, hogy lenne-e kedvem dokumentumfilmet készíteni mozgássérült gyerekekről a budapesti százéves Mozgásjavító Általános Iskola és Diákotthonban. A forgatás apropója, hogy az iskola éppen ebben az évben ünnepli fennállásának századik évfordulóját. Nem vagyok dokumentumfilmes rendező, mégsem idegen tőlem ez a műfaj, bár nincs sok gyakorlatom benne. Utoljára főiskolásként készítettem dokumentumfilmet, több mint két évtizede. Ezért kettős érzés alakult ki bennem. Örültem is a lehetőségnek, ugyanakkor kételyek merültek fel bennem magamat illetően, hogy nem tudok erről a hátrányos helyzetű kisebbségről szinte semmit, azaz semmivel sem többet, mint az átlagember. Tudom, hogy léteznek, hogy sokan vannak itt közöttünk, olykor-olykor találkozunk is velük utcán, villamoson. Részvétet és szánalmat ébresztenek bennem is, mint másokban, egy-két percig elidőzőm rajtuk, a sorsukon gondolatban, aztán továbbmegyek a napi teendőim után, s elfelejtem őket. Lelkiismeret-furdalást érzek emiatt. Most itt az alkalom, hogy mélyebben megismerjem életüket, mindennapjaikat, gondolataikat, bánataikat, örömeiket. De vajon lesz-e hozzá elég lelkierőm, s nem deprimál-e majd a környezet? Felül tudok-e emelkedni személyes érzelmeimen, s láttatni tudom-e őket a maguk valóságában? Anya vagyok, s emlékszem, hogy a szülés után az első kérdésem az volt: „Egészséges, megvan mindene?!”. Pedig egészséges terhességem alatt még csak fel sem merült bennem, hogy valami probléma lehet születendő kislányommal.

Nap nap után egyre több érvet vonultattam fel magammal szemben, mely logikusan a nemleges választ kellett volna, hogy erősítse bennem, én mégis egyre biztosabban és határozottabban az igen mellett döntöttem, mert kihívásnak éreztem. Megcsinálom ezt a filmet. Fogalmam sincs, hogyan, miről fog szólni, de meg kell csinálnom.

Kérdések fogalmazódtak meg bennem, melyekre választ szerettem volna kapni. Érdekelni kezdett a téma: a fogyatékos gyerekek és a családjuk sorsa. Tudtam, hogy fel kell készülnöm, mindenekelőtt fel kell vennem a kapcsolatot az iskola igazgatójával, Nádas Pállal, találkozniuk kell személyesen, s ő majd bevezet az intézmény életébe, jelenébe és múltjába. Szeretnék megfigyelőként eltölteni a gyerekek és a tanárok között néhány napot, mielőtt forgatni kezdenénk. Még be sem tettem az épületbe a lábam, de azt már tudtam, hogy csak egy nagyon kicsi stábbal dolgozhatunk ott, észrevétlenül. Semmiképpen sem szeretném kizökkenteni őket a megszokott rendszerükből és ritmusukból, jelenlétünkkel megzavarni mindennapjaikat.

Mexikói út 60. Zuglóban, a Városliget szomszédságában a *Mozgásjavító Általános Iskola és Diákotthon* előtt állok kollégáimra várva. A Lajta Béla tervezte szép, szecessziós, patinás épület nagy kertet és udvart ölel körül. Böven van időm, mert nagyon korán érkeztem. Tűnődöm. Sok mindent láthattak ezek az öreg falak. Nehéz emberi sorsokat. Tíz évtizednyi kemény munkát. Elhivatottan, megszállottan dolgozó, a sérült gyerekek megsegítésének ügyére életüket tevő gyógypedagógusok, tanárok egymást követő nemzedékeit. Láttak kétségbeesett és reménykedő szülőket. És mindenekelőtt láthattak megszámlálhatatlanul sok gyereket, beszédhibásakat és mozgáskorlátozottakat, a társadalom legkiszolgáltatottabbjainak generációit. Hétfő van. Egymás után parkolnak le az autók az iskola előtti járda mellett. A csomagtartókból kerekcsukók, járókeretek, botok és mankók kerülnek elő. A szülők gondos odafigyeléssel segítik és emelik ki a gyerekeket a kocsisülésről. Mozdulataik szakszerűsége mindennapi rutinról árulkodik. A napi bejárók iskolatáskával, a diákotthonosok nagy utazótáskával érkeznek az odahaza töltött hétvége után. A kisebbeket a szülők ölben viszik fel a lépcsőn, a tolokocsisokat a lépcsőre szerelt lift segíti a bejáráshoz. A mankóval, kerettel és bottal járók maguk küzdenek le a lépcsőfokokkal. Nézem őket, és összeszorul a szívem. Elbizonytalanodom. Mit keresek én itt? De már peregni kezd a szemem előtt a film nyitó képsora, ahogy sorban érkeznek a gyerekek az iskolába.

Közben megérkeznek a kollégáim, és bemegyünk az épületbe. Ugyanaz a gyerekzsivaj fogad bennünket a folyosókon, mint minden iskolában, csak e hangokhoz botok kopogása, kerekcsukók csikorgása, járógépekbe fogott lábak dobogása társul. Nagy a nyüzsgés a tanítás előtti percekben, ahogy a tantermekbe igyekeznek. A kis mozgáshibásak segítik a súlyosabban korlátozottakat, s ez számukra természetes. Közben jókedvűen beszélgetnek, nevetgélnek. Lassan kiürülnek a folyosók, elcsendesül az épület. Szobájában fogad bennünket Nádas Pál igazgató.

Az első találkozás meghatározó élmény volt számomra. Megismertem egy embert, aki a szó legnemesebb értelmében él-hal hivatásáért, aki az épületet otthonának, a diákjait és tanárait a családjának tekinti. Miközben végigvezetett bennünket az épületen, röviden beavatott az iskola történetébe, múltjába, jelenébe és jövőjébe.

A mozgáskorlátozottak megsegítésének gondolata 1902-ben született meg, és 1903-ban valósult meg a Deák Ferenc Szabadkőműves Páholy jóvoltából. A páholy alapításának 18. évfordulóján, 1903. július 6-án, létrehozta a „Nyomorék Gyermek Egyletét és Menhelyét”. Érdemi tevékenységük azonban akkor kezdődött, amikor december 24-én megnyitották telepüket a Hungária út 20. szám alatt bérelt tornácos faépületben. 1913. május 4-én a Mexikói út 63. szám alatt avatták fel a Medgyes Alajos műépítész tervei alapján épült csodálatos palotát, amely a *Nyomorék Gyermek Országos Otthona* nevet kapta. Céljai közé az alábbiakat vette alapszabályába: „*Testileg nyomorék gyermekek részére Magyarországon menhelyeket felállítani és ezekben vallás és nemzetiségre való tekintet nélkül, mindkét nembeli*

nyomorék gyermekeket testileg és szellemileg kiképezni, illetve ellátásban, orvosi kezelésben és nevelésben részesíteni, esetleg mesterségre tanítani. Mert mindenkinek célul van kitűzve az ápoltatkat bizonyos kézügyességre, kézimunkára tanítani, hogy saját emberségéből megélhessen, s ne legyen a könyörületesség koldusfilléreire ráutalva.” Az otthon hármas célja („tanít–gyógyít–kiképez”) mindenki számára világossá tette, hogy itt egységben valósul meg a komplex rehabilitáció. 1955 óta működik a mai épületben az iskola, valamint a *Módszertani Központ*, a *Mozgásvizsgáló Országos Szakértői és Rehabilitációs Bizottság* és *Gyógypedagógiai Szolgáltató Központ*. Még két tagozat tartozik a zuglói központhoz: a *Halmazottan Fogyatékos Gyerekeket Oktató, Nevelő Mozgásfejlesztő Tagozat*, a csillaghegyi *Csillagház*, és a *Dísznövénykertész Szakmunkásképző és Diákotthon*. Mindhárom tagozaton a mozgáskorlátozott gyermekek oktatása, nevelése, mozgásfejlesztése, egészségügyi ellátása és gondozása folyik.

A *Mexikói Úti Általános Iskola és Diákotthon* országos beiskolázású. Célja: tanítványai felkészítése a továbbtanulásra, munkavégzésre, integrációra és minél önállóbb életvitelre. Jelenleg 218 diák tanul az intézményben, és ehhez 240 fő felnőtt munkaerő társul a portástól az igazgatóig. Két évfolyamos, iskolai életmódra felkészítő tagozat előzi meg az alapfokú általános képzést olyan tanulók számára, akik még nem tankötelesek vagy nem iskolaérettek. Ide 4–8 éves korú gyerekek jöhetnek. Az iskolaszervezet sajátossága még a Mexikói úton, hogy van négy és öt évfolyamos felső tagozat: ötéves nyújtott tagozat a lassabban haladóknak. A legfőbb sajátossága természetesen az ortopéd orvos által irányított mindennapos mozgásnevelés, melyet a diagnózistól és a mozgásállapottól függően egyénileg vagy kiscsoportban, tornateremben és vízben, speciális eszközökkel és módszerekkel folytatnak. A gyógyuszkodának és a hidroterápiái részlegnek oroszlánrésze van a mozgásfejlesztésben, több diákot indított már el a paraolimpiára vezető úton is. Biztosított a gyógyászati segédeszközökkel való ellátása is.

Az alapfokú oktatás tartalmi követelményei ugyanazok, mint a többségi általános iskolákban, csak a megvalósítás körülményei lehetnek speciálisak. Az osztálylétszám 6–12 fő. Bizonyos órákon még ezek a kis osztályok is két csoportban tanulnak: angol, életvitel, gépírás, számítástechnika, technika, rajz. Szükség szerint kapnak egyéni foglalkozást a gyerekek: műtét utáni rehabilitáció céljából egyéni mozgásnevelést, szubakvális tornát, egyéni felzárkóztató korrepetálást hosszú hiányzás után, szenzomotoros fejlesztést, diszlexia-redukációt képességekiesés esetén, ergoterápiái foglalkozást az egyénre szabott módszerek kitalálásához, hogy megteremtődhessenek az önálló életvitel feltételei.

Megjegyeztem, hogy szeretném, ha a filmben részletesen is beszélne erről, s időt szakítana ránk. Biztosított arról, hogy mindenben segít és a rendelkezésünkre áll. Felhívta a figyelmemet arra, hogy az iskola történetét gazdag fotóarchívumukkal illusztrálhatom majd, és birtokukban van a Magyar Filmarchívum jóvoltából egy egy-két perces 1926-os híradós filmfelvétel is, amit azonnal levetített nekünk. Be is építettem a filmembe.

Nem tudom, tudatos volt-e az igazgató részéről, hogy az első tanterem és foglalkozás, melyet megismerlítettett velünk, a gépíróóra volt, amelyen szinte mind összegyűltek a legsúlyosabb mozgássérült gyerekek. Talán kíváncsi volt rá, milyen hatást tesz ránk a látvány, vagy úgy gondolta, essünk túl a nehezen, vagy pedig tudomásunkra akarta hozni, hogy bizony itt szembesülnünk kell ilyen súlyos esetekkel is. Döbbenet néztük a tolokocsiba szíjazott, végtagok nélküli fiút, akinek a felkarcsontjaira erősítettek a vállán keresztül két fémkart, s annak segítségével, a válla mozgásával kopogtatta az írógép billentyűzetét. Hibátlanul rötta a sorokat. Később a forgatás alatt láttam, hogy a szájába helyezett tollal és ceruzával minden szembeötlő nehézség nélkül tökéletesen írt a füzetébe. A másik fiú az orrával kopogtatta hihetetlen gyorsasággal a billentyűket, majd egy szemüvegkeret nyergére szerelt pálcával ügyeskedett. A látvány egyszerre volt megrázó és felemelő élmény. Hihetetlen koncentrációt igénylő, szívós, kitartó munkájuk csodálatot ébresztett bennem. S ez utóbbi a szájalom érzése

fölé emelkedett.

Már a forgatás során, Klári néni, az első osztályosok tanárnője fogalmazta meg pontosan, hogy ő mérhetetlen tiszteletet érez a növendékei iránt. Ő nem türelmes, mert az kevés. Benne szeretet és tisztelet van. Ő sokat tanul a gyerekektől. Elsősorban kitartást. És én itt, az első napon, az osztálytermet járva, ha még nem is fogalmazódott meg bennem pontosan, de a szívszorító sajnálkozás érzése mellett valami hasonlót kezdtem érezni. És a forgatás alatt már az egyenrangúaknak kijáró tisztelettel néztem rájuk. Nem a mozgássérültet láttam bennük elsősorban, hanem a gyereket, őt, a személyiségét, az egyedit, a megismételhetetlent. De idáig el kellett jutnom. Az első nap élménye olyannyira tömény és felkavaró volt számomra, hogy időre volt szükségem, míg feldolgoztam a látottakat, túljutottam a megrendülésemen.

Csak egy hét múlva tudtam visszamenni, már egyedül, hogy egy egész napot töltsék el közöttük. És az a nap már semmiben sem hasonlított az elsőhöz. Jelenlétemmel részesévé váltam életüknek, ahogy végignéztam egy írás és olvasás órát, az iskola-előkészítők foglalkozását, játékát, egy angolórát, technikaórát, gépíróórát, mozgásfejlesztő tornaórát, rajzórát, úszást, bicikli szakkört, logopédiát stb. Lenyűgözött a pedagógusok személyisége csakúgy, mint a gyereké. Az a személyes, bensőséges kapcsolat, mely kiérezhető minden megnyilvánulásukból. Figyeltem őket, a tekintetüket, s tudtam, hogy a kamerának ugyanolyan alázattal kell figyelni minden mozdulatukat és szemrebbenésüket, ahogy most én nézem őket, ha azt akarom, hogy a majdani film nézője is eljusson a film során oda, ahova én, hogy ne csak a mozgássérültet lássa bennük. Cselekvés közben kell megmutatnom őket. Hogyan sikerül egy rossz kezű, koordinálatlan mozgású gyereknek leírnia egy betűt, átszűrnia egy tűt a kanavászon, megfogni az ecsetet, rajzolni, festeni. A nehezen artikuláló beszédhibásnak megformálnia egy szót. A súlyosan mozgáskorlátozottak elúszni a medence egyik végéből a másikba. A kengyelbe szorított lábaknak a bicikli pedálját hajtani. A járógéppel megtett első lépéseket a folyosón. Ez mind-mind kitartó küzdelem eredménye, s ennek részeseivé kell tenni a nézőt.

Meg kell szólaltatnom a tanárokat és a gyerekeket is, de nem lehet kihagyni a szülőket sem, akiknek az életét, életrendjét alapvetően meghatározza egy mozgássérült gyermek. Ha sikerülne őszinte vallomásra bírni őket!

Talán az lenne a legjobb, ha az igazgató összehozna néhány szülőt, s együtt beszélgethetnénk. Hogyan fogadták a hírt, hogy sérült a gyerekük? Mikor tudták ezt elfogadni? Kitől vártak és kitől kaptak segítséget? Hogyan találtak rá erre az iskolára? Megfelel-e elvárásaiknak? A családban milyen problémával kellett szembenézni? Nem gondoltam volna, hogy ez a beszélgetés olyan mélységekbe vezethet, hogy a majdani film gerincét képezheti, de így alakult. Megrendítő, szép, őszinte vallomások, monológok hangzottak el.

„Bevallom, én eleinte szégyelltem kimenni a gyerekekkel az utcára. Nem bírtam elviselni, hogy bámulják. Amikor kivittük az állatkertbe, azon vettem észre magam, hogy a férjem elől tolja a gyereket babakocsiban, én meg hátul, lemaradva kullogok utánuk, s csak azt nézem, hogyan bámulják a gyereket. Már csőlátásom volt. A férjem segített, hogy ne törődjek vele, ki bámul és ki nem. A gyerek jól érzi magát, és ez a fontos. Igenis nekünk dolgunk, hogy elfogadtassuk őket a külvilággal, s akkor előbb-utóbb mi magunk is elfogadjuk a helyzetet.”

Egy másik anyuka bevallotta, hogy milyen nehezen tudott leszakadni a gyerekéről, hogy az első évben ő kint a folyosón sírt, míg a gyerek az osztályban, s még az a gondolat is felmerült benne, hogy takarítónőként megpróbál elhelyezkedni az iskolában, hogy a gyerek közelében lehessen. A ma már tizennégy éves kislány jól érzi magát az iskolában, barátokra lelt. A szülői beszélgetésekből kiderült, hogy a legtöbb sérült gyermek koraszülött, oxigénhiányos baba volt, akit egészségesként adtak át szüleiknek, s csak néhány hónapos korukban derült ki a születési rendellenesség. Elképesztő volt hallani tőlük, hogy szinte semmi segítséget, semmi információt nem kaptak az orvosoktól, hogy mennyire önmagukra és egymásra voltak utalva.

A beteg gyerekek szülei egymástól kaptak útmutatást, segítséget, tapasztalatot.

Egy apuka elmesélte fia betegségének fázisait, aki izomsorvadásban szenved. Fokozatosan esett le a lábáról. Ma már elektromos kocsiban ül. Többségi általános iskolába járt kezdetben, de aztán egyre nehezebben járt, osztálytársainak kellett felcipelni az emeletre. Kénytelen volt iskolát változtatni. Ide került, s ennek az iskolának köszönhető, hogy el tudta fogadni a betegségét, a kerekes székbe is beleült. Nagyon sokáig ellenállt, tiltakozott, pedig akkor már csak nagy fájdalmak árán tudott járni. Itt, látva a többieket, ez a probléma egyik napról a másikra megoldódott.

Nádas Pál még a forgatás előtt felhívta a figyelmemet az izomsorvadásban szenvedő gyerekekre, akiknek a betegsége ma még nem gyógyítható. Lassítható a folyamat, de a végkifejlet a lélegeztetőgéphez vezet, s elkerülhetetlenül bekövetkezik a halál. A mai napig nem tudják diagnosztizálni ezt a betegséget. Az iskolába egyre több izomsorvadásos gyerek kerül, s az itteni nevelőknek fel kell készülniük az ellátásukra, mert az ő betegségük egész napi felügyeletet kíván, hiszen a legegyszerűbb szükségleteiket sem képesek ellátni egyedül.

Tervbe vettük, hogy velük is készítünk a forgatás során egy kötetlen beszélgetést, mely nehezen indult, de lassan mégis feloldódtak. Tökéletesen tisztában vannak az állapotukkal, s azzal is, hogy milyen fázisait kell végigélniük a betegségüknek. Összehasonlították magukat egészséges társaikkal, s beszéltek behozhatatlan hátrányaikról, hogy milyen nehézségekkel kell szembenézniük mindennap. Hogy a külvilágban nehéz eligazodniuk, hogy segítség nélkül nem tudnak létezni, s ezt meg kellett szokniuk. Hogy itt nekik jó és könnyű a helyzetük, mert a nevelők kedvesek, és mindent megkapnak tőlük. Egyik társukról is beszéltek, aki a közelmúltban végleg elhagyta őket. Úgy mondták, „*elment*”, mert a „*meghalt*” szót nagyon nehezen tudták csak kimondani. Az a hosszú csend és azok az elrévedező, mélyen magukba forduló tekintetek – melyek azt a kérdést követték, hogy mi történt vele, miért nincs már közöttük – a film egyik legmegrendítőbb, legbeszédesebb képsora lett. Vágyaik nem repítik őket hamis és illúziókkal teli képzelgések felé, nagyon is a földön járnak. „*Csak egy kicsit jobban tudjak mozogni! Ha nem is egészen, de egy kicsit tudjak járni!*”

Tíz napot forgattunk közöttük, több mint negyvenórás anyagot vettünk fel. S ez alatt a tíz nap alatt teljesen megváltozott bennünk az első nap benyomása alapján kialakult kép. Részt kellett vennünk hozzá az életükben. Látni őket a karéneki próbán, zongoraórán és művészi tornán, önfeledt sportolás közben.

Mire befejeztük a forgatást, rájöttünk, hogy itt nincsenek szánni való, folytonos sajnálattal, megkülönböztetett bánásmóddal kezelt különleges esetek. Ez egy valódi iskola, boldog gyerekekkel, akik a lehető legtermészetesebb módon élik az életüket. Együtt vannak, egymás között, társaik és a maguk helyzetét ismerve s elfogadva. Itt minden róluk szól, értük történik immár száz éve. Ez az iskola a kötelező tananyagon, a tudáson, az életre való gyakorlati felkészítésen túl valódi gyerekkort biztosít a számukra – s mindez együtt erős muníció a jövőre, a minél teljesebb emberi életre. Erről vallanak a film végén ballagó nyolcadik osztályos tanulók, akik nehéz szívvel lépnek ki az iskola kapuján. Sok nehézség vár rájuk, mert számtalan hely megközelíthetetlen és elérhetetlen a számukra. Soha nem lehet elegendő az, amit egy társadalom a fogyatékos gyerekek segítéséért, jelenükért, jövőjükért, a társadalomba való integrációjuk megkönnyítéséért tesz. Remélem, erre figyelmeztet majd a film mindenkit, akihez eljut.

Sok élményt szereztem a forgatás közben. Gazdagabb lettem. Talán soha nem éreztem olyan felelősséget magamban, mint e film készítése közben. A vágószobában szembesülve a mérhetetlen mennyiségű és sűrűségű, gazdag anyaggal, csak tovább nőtt a felelősségérzet. Rendszerezni kellett és szerkeszteni, s megtalálni a helyes arányokat, mert semmiképpen sem akartam elvinni a filmet a szentimentalizmus irányába, de ugyanakkor igenis hatni szerettem volna vele nemcsak az értelemre, de az érzelmekre is. Szerencsémre olyan alkotótársak vettek körül, akik mindebben a segítségemre voltak, és megerősítettek törekvésemben. Velem együtt

szerették és tisztelték azokat, akikről és akikért szól ez a film. Nagy örömünkre az idei filmszemlén Esélyegyenlőség Díjban részesült az *Életke*. Mindannyiunk közös érdeme ez, de elsősorban a centenáriumát ünneplő iskoláé.